

של הרוח" מאת הוגה הדעות של הדת, שלמה פורמשטכר ו"לימוד מקדים לתרגום השבעים" מאת זכריה פרנקל, היסטוריון של התלמוד. כתב העת "שולמית" התמיד בהופעתו עד שנת 1846, ותוך כדי כך יצאו לאור עתונים חדשים: "בטאון היהדות" בהוצאת ל. פיליפסון (1837); "הישראלי של המאה התשע-עשרה"; וכן עתוניו של יוסט "שנתונים של הישראליים" (1839) ו"המזרח" (1840). בשנים מאוחרות יותר יצאו לאור "הפילוסופיה של הדת אצל היהודים" מאת שלמה מונק, "המשתדל" משל ש.ד. לוצאטו, ספרו של יוסט "תולדות היהודים בעת החדשה" וספרו של לוי הרצפלד "דברי הימים של עם ישראל".

צונץ לא ראה בהתפתחות זו התנערות מכרעת מהאדישות של העשור הראשון של המאה ונסיון רציני ליישם שיטות מדעיות חדישות להבנת היהדות. אם לשפוט על פי המכתבים שהגיעו אליו, הצטיירו הכותבים באורם של עסקי-חולין חסרי-חשיבות, של יחסי עוינות מקומית ועימותים שונים.

כל חוקר עבד וכתב בפניתו הצנועה; לא היו ביניהם נקודות מגע או חילופי השקפות. כך, למשל, כמעט ולא הובנה בשעתו תרומתו של אדם כלוי הרצפלד למחקרים היסטוריים. הוא היה בראש ובראשונה הרב של בראונשווייג ולא נטה חסד לצונץ. אל גייגר התייחסו בעיקר כאל מנהיג התנועה הרפורמית היהודית ואילו בשמשון רפאל הירש ראו את נושא דברה של האורתודוקסיה המיוחדת; המפלגות הדתיות האפילה על פעילויות חשובות יותר, שאמורות היו להניב תוצאות לטווח ארוך. בציבור נשמעה ביקורת עלומת-שם על מדיניות המערכת של "בטאון היהדות" ועל המוציא לאור שלו, לודוויג פיליפסון. ארנברג הקשיש והצעיר גם יחד דיברו בגנותו של האיש; לא ידוע שצונץ השמיע אי-פעם מחאה נגדם. היחסים בין משפחת ארנברג לבין משפחת צונץ נשארו לבביים במרוצת שנים רבות. ביתו של המורה הזקן היה פתוח בפני אורחים מברלין. הבת הצעירה אמליה (מלכן) הצטרפה לחוג הידידים של הזוג האהוב (18.9.1840). ארנברג הקשיש הוסיף לקחת חלק בחייו המקצועיים של צונץ. הוא יעץ לו שלא ליטול לידי את גיהולו של מוסד חינוכי ברוסיה (31.3.1841). צונץ קבל על משרתו הברלינאית; בתשובתו הציע לו ארנברג לקבל משרת מורה בפראנקפורט, אך בעת ובעונה אחת ייסר אותו על חוסר יכולתו לקיים יחסים תקינים עם בני-אדם (18.1.1843). אנו למדים על תנאי העבודה שעמדו להציע לו: עשרים ושמונה עד שלושים שעות הוראה, נוסף על דרשה אחת לשלושה שבועות! צונץ הודה על "הנזיפות האבהיות ועל הדאגה הכנה", אבל דחה את ההצעה (29.1.1843). לארנברג חסרה ההתלהבות לתחום המחקר, שתבע עכשיו את כל מרצו של תלמידו לשעבר: שירת הקודש העברית. בספרות זו מצא צונץ את הביטוי העמוק ביותר לסבל, לחזרה בתשובה ולתקווה של עם ישראל. הוא היה המלומד הראשון שניסה להראות את המבנה האורגני של שירת הקודש העברית בימי-הביניים; הוא ביקש להתחקות אחר הכללים ששלטו בשירה זו ולקבוע את מקומה בתולדות הרוח של היהדות. מורו הראשון לא השכיל להבין את היקפה ואת חשיבותה של עבודה זו וכתב: "אני רואה שאתה ממשיך להתענות עם הסליחות הישנות שלך. האם תצליח. אי פעם להשיגן

בשלמותו? בדחן יהודי אמר פעם, כי מחילה אחת חביבה עליו ממאה סליחות. חבל שאיני זוכר את שמו" (10.3.1840). פיליפ ארנברג הצעיר הסכים עם דברי אביו והציע לצונץ לעבוד על נושא משתלם יותר מאשר הסליחות, היינו כתבים לגורער יהודי, שייכתבו "בנימה ילדותית"! (23.4.1843).

בשנים 1843—1844 פירסם צונץ שתי מסות: "תפילין", שנכתבה במועד מוקדם יותר ו"חוות דעת על ברית-המילה". בשתי מסות קצרות אלה הגן צונץ על חשיבותם של הסדרים הדתיים. ברצועות התפילין ראה "פולחן מקודש", שבאמצעותו אנו מתרוממים מדי יום ביומו מן החולין שבחיי יומיום אל הנשגב. את ברית-המילה הוא מפרש "כאות לאחדותו ולגזריותו של עם ישראל, מעשה גלוי לעין של המסורת ומורשת החוק האלוהי". ביטולה של המילה היה מנתק את ישראל מעברו המתועד בתלמוד ומעמידו המשיחי. רפורמה מעין זו כמות כהתאבדות. אין להקריב אף לא אחד מהחוקים בתקווה להשיג שוויון בורגני. חופש המצפון הוא בבחינת ערובה לזכותנו לדבוק בתורות המיוחדות לנו. האדם, שהוא בן חורין כפרט, קשור לקהילתו בחבלים מוסריים והיסטוריים.

היבטים היסטוריים אלה מראים בבירור כי צונץ שינה את יחסו כלפי הרפורמה הדתית. רבים מן היהודים אוהבי-הקדמה השתאו, מן הסתם, נוכח ביאוריו, שכן הם לא שכחו את הרוח הרפורמיסטית שבה כתב צונץ לפני עשר שנים את "הדרשות בישראל". פיליפ ארנברג כותב, כי שתי המסות מדריכות את מנוחתו; בעוד שבשאר הכתבים משתקפת בכל שורה אישיותו של צונץ, הרי שבמקרה זה נתקל הקורא בורות כלשהי (27.10.1844).

הכינוס הראשון של הרבנים הליברלים הגרמנים התקיים לא הרחק מוולפנביטל, היינו בבראונשווייג. כינוס זה (12.6.1844—19) נחשב למאורע חשוב בתולדותיה של הקהילה היהודית הגאוריה; שררה תחושת אחדות, עשייה קהילתית וייצוג מכובד של היהדות. פיליפ ארנברג, שעקב מקרוב אחר ההתפתחויות, עשה כמיטב יכולתו לשכנע את צונץ בדבר חשיבותו של הכינוס. אולם צונץ לא השתכנע. הוא כתב: "אין להם כל שליחות. מאגודת הרבנים עולה ריח של כמורה נחותה ושל היררכיה" (5.7.1844).

בשנים 1844—1847 נוסף יסוד חדש לחליפת המכתבים: הידידות בין אדלהייך צונץ לבין יוליה, בת חברו של צונץ, גוסטאב פישל מפראג. אדלהייך צונץ נכבשה לקסמה של יוליה, שבאותה עת מלאו לה 17 אביבים. אדלהייך היתה קשישה ממנה ב-25 שנה. ואילו יוליה מצאה בגברת צונץ אשה, השופעת ידידות אינטואיטיבית. הופעתו המכובדת של צונץ ולמדנותו שבו אותה כליל; מאידך לא נשאר צונץ, החוקר השתקן והמסוייג, אדיש כלפי התפעלותה של יוליה. חליפת המכתבים בין שתי הגברות נפסקה רק עם מותה של אדלהייך, לאחר מכן המשיכה יוליה, שבינתיים הגיעה אף היא לגיל מתקדם, להתכתב עם צונץ.

מכתביה של אדלהייך ליוליה פותחים לפנינו אשנב אל בית משפחת צונץ; אנו רואים את המלומד בעבודתו ואת רעייתו הדואגת לרווחתו. היא קוראת את ספרי תקופתה ומתענגת על פירושי בעלה. אדלהייך טיפחה ידידות אמיצה עם מספר